

Voor velen heeft het gewone zwarte silhouet iets bijzonder aantrekkelijk meer dan de artistieke waarde er van rechtvaardigt. Maar Alleen goed werk maakt een blijvende indruk. Als men probeert de verschillende vormen van het silhouet in de kunst te bestuderen, blijkt al spoedig dat het reeds voorkwam in voor-historische tijden, maar zich ook ontwikkelt in de moderne filmtechniek, zoals ik reeds aantoonde. Nu moeten wij dadelijk vooropstellen dat lang niet alle silhouetten knipsels zijn. Tegenwoordig komen in alle kranten, boeken, tijdschriften en aankondigingen schaduwbeelden voor, soms gemakkelijke, schilderachtige scènes, fijn als open kantwerk, maar ook zwaar zwart werk van sommige moderne kunstenaars. Dit werk is dikwijls een eenvoudig procedé van tekenen, een graphisch uitdrukkingsmiddel, dat nog maar in de verte betrekking heeft op knipsels uit de goede oude tijd.

Toch wordt er in de laatste decennien weer meer geknipt. Het geknipte silhouet komt voor als illustratie in volksverhalen, sprookjes, maar ook als versierende afbeelding van bloemen en volledige schilderachtige toneeltjes. Ik acht dit een gunstig verschijnsel, want het geknipte silhouet is dikwijls fijner, gevoeliger van vorm dan het getekende. Een goede silhouetkunstenaar is gewoonlijk nauwkeuriger en geeft zijn onderwerp meer wezenlijk door dan de tekenaar, schilder of beeldhouwer door de begrenzing waaraan hij gebonden is, al kan hij ook karikatuur en satyre scheppen. En zelfs het gekende silhouet wordt later uitgeknipt en op geplakt.

Onder het woord SILHOUET verstond men oorspronkelijk slechts een SCHADUW-BEELD, het BORSTBEELD van een persoon en profile genomen. Later knipte men de GEHELE persoon en nog later noemde men ALLE GESLOTEN KNIPSELS SILHOUETTEN. Onder de schaduwbeelden die men op het doek vertoonde, vooral in de 18de eeuw bestaan nog weer tal van variaties. De meeste schaduwbeelden die ik zag in de musea en bij particulieren weken zeer af van het gewone knipwerk. Opmerkelijk was dat ik in die verschillende verzamelingen uit de 18de en 19de eeuw dezelfde figuren aantrof, b.v. Napoleon in zijn karakterestieke houding. Deze knipsels waren ongetwijfeld vervaardigd naar prenten, kranten of tijdschriften. Misschien had men ze uitgeknipt, ~~apxwxixafxzwarkixnaxixxgkxkxgd~~ er openingen ingesneden en daarna op wit, zwart of gekleurd papier gelegd en nageknippt en gesneden. Van kunst is hierbij geen sprake, alshet ook oit wek op verschillend peil.

We hebben deze nageknipte silhouetten vertoond in het volle zonlicht op een witte muur en het effect was werkelijk verrassend. Toen konden we ons gadelijk voorstellen hoe uit het SCHADUWBEELD het SCHIMMENTHATER ontstaan is.

In mijn opvatting dat we met nageknipte silhouetten te maken hadden, werd ik versterkt toen ik het korte artikel over de knipkunst van Victor de Meyere onder de ogen kreeg in "Vlaamse Volkskunst". Hij vertelt ons dat het in het begin der vorige eeuw in Antwerpen de gewoonte was dat des Zondagsnamidag, na de gebruikelijke grote wandeling, het gezin zich om de tafel schaarde om vader te zien knippen. TEKENINGEN WERDEN UITGESNEDEN met een pennemes en overgebracht op papier. Inspiratie gaven vooral schilderijen of knipsels uit het het Zondagsblad. Het bijgevoegde voorbeeld is waarschijnlijk gemaakt naar een oude prent of schilderij. Het is kunstig en maakt een voorname indruk.

Van de schaduwbeelden in het Museum "De Waag" te Deventer waren van bijna allemaal twee stuks. Ze waren stelling van dubbelgevouwen papier geknipt

In het ~~museum~~ oude Museum Boymans zag ik een soortgelijke serie schaduwbeelden, die veel overeenkomst vertoonden met die uit Deventer. Maar ook zag ik daar een ~~be~~ serie fijne knipsels versierd met prikwerk. Onwillekeurig vroeg ik: "is dit ook schaduwwerk?" We hielden ze tegen het licht en het resultaat was een verrassing. Ze waren ook doorschijnend, het effect was ~~prachtig~~.

Het was vooral ELIZABETH PYBURG die al heel vroeg een grote naam verwierf met het knippen van figuren voor het SCHIMMENTHEATER. Te Londen knipte ze ook de silhouetten van Koning Willem en Koningin Mary in 1692 (Onze Stadhouder Willem III huwde in 1677 met Maria Stuart II. In 1689 werden zij gekroond als Koning en Koningin van Engeland. Zij overleed in 1795, hij in 1702, tengevolge van een val van het paard).

Omstreeks 1700 was er een beroemd schimmentheater in Hamburg, maar de figuren er voor, kreeg men uit Engeland. Het meest bekend is misschien wel geworden het Cabaret "du Chat Noir" te Parijs in het laatst der vorige eeuw, waar over ik in mijn jeugd nog wel heb horen vertellen. Men meent dat KO DONCKER uit Haarlem, de bekende Nederlandse schimmenschuiver, zoals hij zich zelf noemt zijn inspiraties opdeed. Rico Bulthuis noemt in zijn aardig boekje "Poppentheater verscheidene" goede schimmenspelers uit ons land. Op blz. 25 staat een afbeelding van een schimmenspel "Een liefde in Japan" van Albert Roelofs Jr., tekst: Broedeleet (1912). *Ze knipten en sneden hunne schimmen zelf*

Zeer bekend is ook geworden het schimmentheater van de Münchener kunstenaar in het begin van deze eeuw. ROLF VON HOERSCHELMANN (geb. 1885 in Dorpat) was misschien de belangrijkste medewerker aan de "Schwabinger Schattenspiele". Verder werkten daaraan mee GRETA VON HOERNER, KARL THYLMANN en DORA BRANDENBURG-POLSTER, geb. 1884 in Maagdenburg. *Al deze genoemde knippers en knipschaars illustreren vele breken met silhouetten. In deze tijd slechts een groep uit vele.*

aan Muller
Vervolg van Blz. I. IV.

Jonathan Swift, de beroemde satirische en staatkundige Engelse schrijver, geb. te Dublin 1667, overl. 1745, maakte gedichten op silhouetten.

~~In de tijd van de 18de eeuw begon men vooral met het knippen van poppetjes en andere figuren en plakte die op dozen, haardschermen en lampekappen. Tegen het licht verschenen ze als zwarte silhouetten.~~

Sire Horace Walpole bedankt in een brief van 1730 voor een silhouet van de Hertogin van van Grafton, vervaardigd door een kunstenaar uit Genève. In Zwitserland stond de knipkunst in die dagen op een zeer hoog peil. Toen werd ze ook in de andere West-Europese landen ^{in vloed} mode, kwam ook de naam SILHOUETTE voor schaduwbeeld ^{gebruikelijk} in de mode. Wat betekent die naam?

In het jaar 1759 werd tot Minister van Finantiën benoemd in Frankrijk Etienne de Silhouette, geb. 1709 en overl. 1767 te Parijs. Sedert de dood van de zonnekoning Lodewijk XIV had men in Frankrijk een lege schatkist en Lodewijk XV had hem opgevolgd. Ministers van Finantiën zijn in de regel niet zeer geliefd bij het volk vooral niet bij de bezittende klasse, want ze zijn genoodzaakt bezuinigingen en hoge belastingen in te voeren en Etienne de Silhouette trad op tegen de mateloze verkwistingen van zijn tijd. Daarom werd hij inpopulair, viel in ongenade bij de Koning en zijn aanhang. Men begon de spot met hem te drijven en daar hij een klein schraal manneke was tekende men karikaturen van hem. Ten slotte noemde men alle karikaturen en later alle schaduwbeelden silhouetten.

In die tijd verscheen alles "à la Silhouette". Men vertoonde ze op het doek van het schimmentheater. Het werd mode. De mantels hadden geen plooiën, de broeken geen zakken, alles maakte de indruk van schraalheid ("Vieux Papiers").

Er is ook nog een andere lezing. Er wordt n.l. beweerd dat de Silhouette een groot liefhebber was van het schaduwbeeld, een grote verzameling bezat en zelf ook knipte. Het kan beide waar zijn.

In 1760 zond Gravin Caroline van Hessen aan Prinses Amalia enige schaduwbeelden en schreef daarbij: "Men beweert dat ze door de nood uitgevonden zijn, alzo noemt men ze naar hun ontdekker."

De geschiedenis van het silhouet is in ieder land weer verschillend. Stimulerend op de knipkunst werkte het boek van Lavater, "Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe (1775-78)" Hij vraagt hierin op enigszins fantastische wijze de aandacht voor het verband tussen 's mensen uiterlijk en innerlijk. Het boek is in het Nederlands vertaald door J.W. ter Haar en uitgegeven in 1780 bij J. Allart in Amsterdam. Het vond veel aftrek en bezorgde Lavater een beroemde naam. Ook Goethe liep er eerst mee weg. Hij was een groot liefhebber van het silhouet. Later kwam hij meer op Lavater's theorie terug, waar ook nogal wat op af te dingen valt. In het boek komen vele silhouetten voor, vooral van beroemde persoonlijkheden. Het is over het algemeen verdienstelijk werk. Toen lieten tal van mensen hun silhouet maken. Men ruilde ze onder elkaar zoals men nu met postzegels doet. Men had toen reeds zeer knappe silhouetkunstenaars. Het knippen en vertonen van silhouetten bij kaarslicht was een der voornaamste amusements der 18de eeuw. Op de vignetten van St. Aubin en op die van van Chlodowiecki zien we de familie aan tafeltjes gezeten, zich bezig houden met het maken van schaduwbeelden. Het zat in de lucht. Markies de Luchet vertelt van mensen die zich op de boulevards te Parijs vermaakten met het tekenen van dames en heren uit de "elegante" wereld. Het publiek stond daar vol belangstelling naar te kijken om te raden van welke personen het beeld in het zand werd getekend. Er wordt zelfs beweerd dat zich daaruit een zonderlinge handel ontwikkelde. Een van de typen, levende op straat, men kent ze in alle tijden en in alle oorden, maakte er werk van bij verschillende families te informeren of ze er misschien belang bij hadden ingelicht te worden over het doen en laten van hunne familie. Hij zou hen dan de uitgeknipte silhouetten kunnen verschaffen van gezichten die ze wel zouden herkennen. Dat ging in die tijden gemakkelijk. De mensen liepen nog niet met de haast van tegenwoordig. Ze bleven nog wel eens op straat staan om een gezellig babbeltje te houden. Het leven speelde zich toen nog af in een zeer beperkte kring. Parijs was nog op verre na niet de stad die het tegenwoordig is. Men wist alles van elkaar af. De silhouetten die in het vlug weer wegstuivende zand van de boulevards werden getekend, waren de schaduwbeelden van mensen die algemeen bekend waren, die door de een of andere buitenissigheid de aandacht hadden getrokken.

Twintig tot dertig jaar ongeveer bloeide in Frankrijk het vervaardigen van silhouetten. In Duitsland, Engeland, België en Nederland kwam het hoogtepunt iets later. Velen vonden er een bestaan in. Ook waren er die uitmuntten in een bepaald genre. Men knipte taferelen binnenkamers en ook in de vrije natuur. Wanneer er een bal gegeven werd, of er werd een liefdadigheidsfeest ~~gegeven~~ georganiseerd, dan zat in een hoek van de zaal of in de tuin een ~~silhouettist~~ silhouettist, die voor een schappelijk prijsje het publiek onmiddellijk kon voorzien van een "portret" zegt Kotzebue in zijn "Souvenirs de Paris" van 1804. En juist het knippen van silhouetten komt de laatste jaren weer in de mode. Toen we in 1947 een boottocht maakten van Arnhem naar Rotterdam, was daar iemand die voor een billijke prijs, in een minimum van tijd uit dubbelgevouwen papier twee silhouetten knipte. Ook de Hr. Lever maakte precies in 30 seconden mijn silhouet. Hij knipt op de Jaarbeurs te Utrecht, in warenhuizen, op tentoonstellingen, in musea, zelfs op scholen en in bijeenkomsten van allerlei aard. In de laatste tijd heeft hij zich ontwikkeld tot een knap karakaturist.

Na de portretten kwamen de knipsels. Ook dit werd een tijdlang mode. In "Vieux Papiers" van John Grand Carteret, waaraan ik het bovenvermelde ontleende, lezen we, dat Barbier in zijn dagboek vertelt dat men overal waar men ook vertoefde, mensen ontmoette die zich bezig hielden met knippen. Het dienstvolk ~~verkeerde~~ deed er zijn tijd mee, zó zelfs dat ze ten eenemale vergaten hun werk te doen. De sjouwerlui probeerden zelfs knipsels te maken uit elk stukje papier dat hun in handen viel. Nooit waren er zóveel scharen verkocht. Men versierde de salons ermee. In die tijd werden in Nederland vooral decoratieve en herinneringsknipsels gemaakt, maar er waren ook kunstenaars die er in slaagden bomen en bloemen met een fijnheid te silhouetteren alsof ze met een naald in koper graveerd waren.

Van de salons verhuisde de knipkunst naar de eenvoudige woningen op het

IV.

3. platteland. Daarna schijnt de knipkunst in Frankrijk van weinig meer betekenis geweest te zijn. We willen evenwel nog enkele Franse knippers noemen. Het waren vooral de mannen die knipten. Hun werk is over het algemeen geestig, ^{entirelijk} karikaturaal. ^{Bij zijn gereedheid om alomvattend denken dat de knipkunst een speciaal vak is}

AUGUSTIN AMANT CONSTANCE FIDÈLE EDOUART, geb. 1789 te Duinkerken, diende in het leger van Napoleon, werd ook door hem gedecoreerd, maar was in 1813 in Nederland, vanwaar hij kort voor de slag bij Waterloo vluchtte naar Engeland, met heel weinig geld bij zich. Hij had veel meegemaakt. Vier van zijn broers waren in de Napoleontische oorlogen gedaad. Hij was het zestiende kind van zijn ouders, die door de oorlog al hunne bezittingen verloren hadden. Tamelijk berooid kwam Edouart in Engeland aan. Hij had nog vijf pond overgehouden, die hij besteedde voor een advertentie, waarin hij ~~aanbode~~ zich aanbood voor het geven van Franse lessen. Het succès was gering, want er waren teveel vluchtelingen die probeerden op deze wijze hun kost te verdienen. Toen begon hij met het vervaardigen van haarwerk, maar moest er met een jaar of tien mee ophouden, omdat zijn ogen onder dit fijne werk begonnen te lijden.

Op zekere keer liet iemand hem silhouetten zien die vervaardigd waren met een silhouetteertoestel. Hij vond ze lelijk. Men daagde hem uit ze beter te maken en hij deed het. HIJ KNIPT ZE UIT DE VRIJE HAND en dit kleine voorval was het begin van een roemvolle carrière. In de komende kwarteeuw daarna heeft hij er naar schatting honderdduizend geknipt. In zijn boekje "Atreatise on Silhouette likenesses" vertelt hij ons hoe hij als beroepsknipper gewerkt heeft. Dit boekje is gedeeltelijk een autobiographie. Hij gevoelde zich kunstenaar en stellig terecht, was ~~er~~ bang voor een kermisklant te worden aangezien. Er werd dus toen ook reeds door handige knippers op kermissen geknipt, zoals men ook sneltekenaars had. Hij vertelt veel over zijn KUNST en pocht op relaties onder kunstenaars en hoge adel. Zeer bevriend was hij b.v. met de in ballingschap levende Karel X van Schotland. Hij heeft hem en zijn gehele hofhouding geknipt. Ook Walther Schott en zijn kring mocht hij knippen. Een voorbeeld van Edouart's handigheid en suggestie is b.v. Het portret van Daniël O Connel, die hij slechts eenmaal gezien had in de Kamer van Koophandel in Dublin. Personen die hem kenden zeiden dat het sprekend gelijkend was. Enkel en zien in Edouart een medium. Hij schilderde ook, maar bereikte niet geheel de hoogte die hij in de knipkunst bereikt had.

In 1839 reist hij naar Amerika, waar hij tien jaar gewerkt heeft. Meestal knipt hij zijn sujetten ten voeten uit. Op deze wijze kan hij ze het beste karakteriseren en daarin is hij een meester(.....). Maar ook zijn composities zijn verrukkelijk, zoals men b.v. kan zien in het tafereeltje van Mr. en Mrs. Danby, die samen muciseren in een bekoorlijk interieur(.....). Zijn kunst nadert soms het karikaturale.

Na zijn succèsvolle tournee gaat Edouart te terugreis aanvaarden op het zeilschip "Oneida", die een lading katzen in heeft. De gehele reis was het weer stormachtig en op 21 Dec. 1849 lijdt men schipbreuk op de kust van Guernsey. Alle opvarenden worden gered. Edouart wordt met zijn gezin liefderijk verpleegd in het gezin van Thomas Lukis. Bij het afscheid geeft hij Lukis enige copieboeken (Edouart zat nogal vast aan het geld). Deze geeft ze aan zijn dochter en deze weer aan haar zoon, die ze aan een verzamelaarster verkoopt. En zo kwamen ongeveer 12000 silhouetten, waaronder vele bekende Amerikanen in handen van Mrs. Neville Jackson. Verder heeft men een folioboek ontdekt bij Mr. Victor W. Clarke uit Londen met 800 silhouetten van Edouart en 500 van leidende figuren in Engeland, Ierland en Schotland. Het meest interessant is een silhouette van Lavater en een aanhaling van de physionomist in het Frans: "Pour être physionomiste, il faut faire une étude particulière des Silhouettes sans elles, plus de physionomiste exercera et perfectionnera son tact. S'il entend ce langage, il aura l'intelligence de tout le visage de l'homme, il y lira comme dans un livre ouvert." Ik denk dat Edouart hier in eigen woorden weergeeft Lavater's opvatting over het silhouet. Het treffen van het karakterestieke en persoonlijke ~~van~~ ~~XXXXXXXXXX~~ in de gelaatstreken van een mens was zijn speciale gave.

Het schijnt dat Edouart de ramp nooit geheel te boven gekomen is, want hij knipte niet meer. Wel heeft hij nadien nog twaalf jaar geleefd. Hij woonde te Quines bij Calais, waar hij op 72jarige leeftijd in 1861 als een gezeten burger is gestorven.

Boehn noemt in zijn "Miniaturen und Silhouetten (1917) nog de Parijzenaar **FRANÇOIS GONORD**.

Vele silhouetten hadden hun ontstaan te danken aan de ongenade van beroemde persoonlijkheden. ~~Maxime~~ MICHEL DELAPORTE knipte een "Alphabet diabolique". Het is knap werk, maar vreemd en MICHEL NOËLS knipte een parodie op Richard Wagner's opera "Tannhäuser". De Engelse karikaturist GEORGE CRUIKSHANK maakte in 1845 parodiën op de nog in de mode zijnde silhouetportretten. Het **SILHOUET IN DE KARIKATUUR NEEMT HEDEN TEN DAGE NOG EEN BIJZONDERE PLAATS IN**. Het is een middel om gang, leven en beweging te brengen in mensen en dingen.

Vrij vervaalt eind v.d.:

Om physionist te worden moet men bijzondere studie maken van silhouetten, wil men zijn "tact", zijn aangeboren bekwaamheid oefenen en tot een hoger peil brengen dan kan hij daar niet zonder.

Wil hij de taal der physionomie verstaan, dan moet hij de geestelijke uitdrukkingen van het menselijk gezicht kennen en begrijpen. Hij moet er op kunnen lezen als in een open melk.

Hertogin Anna Amalia van Saksen Weimar (1739-1807) was een meesteres in het knippen van silhouetten en ook hare zuster Hertogin Louise, was een knap silhouettiste.

Op Het gemeentemuseum in Den Haag heeft een kleine merkwaardige collectie silhouetten.

ook WILHELM MÜLLER uit Dusseldorp (1804-1865) toonde door zijn werk aan dat de silhouette, hetzij dan getekend of geknipt, meer was dan knutselarij, speelwerk, maar dat het zich tot de hoogte van kunst verheffen kan. Hij wordt tot een der besten van zijn tijd gerekend (Martin Knapp). Hij knipte uiterst fijn. De afbeeldingen van zijn werk op blz. 62-63 van "Deutsche Schatten-und Scherensbilder" zijn op ware grootte geknipt. ~~Enkele andere zijn~~ Een pendant van het knipwerk, afgebeeld op blz. 3 ~~van de afbeelding~~, eigenaar Lambert Capell uit Hannover heb ik in mijn verzameling (.....).

Wilhelm Müller woonde te Dusseldorp, Ratinger Str. 20. Hij was schoenmaker van beroep, maar leefde voor de knipkunst.

Zijn werk heeft veel overeenkomst met de jongere en ook zeer bekende knipper KARL FRÖLICH (Berlijn 1821-1898), die ook een tijdlang in Dusseldorp gewerkt heeft. Soms is het moeilijk van elkaar te onderscheiden (M. Knapp).

Een van de oudste en meest beroemde knippers was PHILIPP OTTO RUNGE, geb. 1777 te Wolgast, overl. 1810 te Hamburg. Hij was zeer begaafd, schilderde en dichte ook. In Sept. 1806 zond Runge een aantal knipsels naar Goethe. Die vond ze prachtig. Later verscheen deze collectie, aangevuld, in boekvorm. Dit boek van 1843 is zeer zeldzaam. Het was zelfs bij de familieleden, waarvan er ook nog in Groningen, in de Woldstreek wonen, niet meer bekend (M. Knapp). Vooral zijn plantenstudies zijn uitstekend. En hij was ongelofelijk handig. De schaar geleek wel een verlengstuk van zijn vingers. Al heel vroeg openbaarde zich de aanleg tot de knipkunst. Het bijgevoegde voorbeeld (.....) heet hij op negenjarige leeftijd geknipt te hebben.

In Engeland bloeide het knippen van silhouetten het meest in de Georgiïaanse tijd. Naast Elizabeth Pyburg en George Cruikshank moet ik dadelijk noemen de begaafde Prinses ELIZABETH VAN ENGELAND, dochter van Koning George III. Ze noemt zich zelf een leek op het gebied der knipkunst, maar haar werk is voortreffelijk. Het is veelzijdig en vol afwisseling. Ik meen er Duitse invloed in te bespeuren. Zij knipte menig portret van leden der hofhouding, maar ook hare familie. Een album met silhouetten, door haar geknipt, bevindt zich in Windsor Castle. Opmerkelijk is dat zij in 1834 nog hare verzameling bespempelt met de naam "Collection of Shades", terwijl men in Engeland het woord SILHOUET het eerst tegenkomt in 1749 (R. L. Meuron, "Profile Art"). Het is het z.g. VICTORIA-ALBUM.

Zo ziet men dat men onder de ~~zich~~ amateurs werkelijk kunstenaars heeft. Men ongemeen interessant specimen van amateurswerk is het van wit papier geknipte portret van Lord Byron in 1822, knipster Mrs. LEIGH HUNT. Twee jaar later is hij gestorven (Byron leefde toen met zijn schone vriendin Gravin Teresa Guiccioli in Pisa. In die tijd verdronk zijn vriend Sheylley op een zeiltocht bij Livorno. Byron liet het lijk van zijn vriend verbranden aan de oever der zee en de as bijzetten bij de pyramide van Celestius te Rome, wat een geweldig opzien verwekte).

Werk van Mrs. Leigh Hunt bevindt zich in het Victoria-en Albertmuseum te Londen, waar men ook het ongemeen aantrekkelijke werk kan zien van LAURA MUIR MACKENZIE. Het is vroeg 19de eeuw. Meestal knipte zij van zwart, een enkele keer van wit papier, met blauwe achtergrond. Bij voorkeur knipte zij familiegroepen. Haar werk heeft veel overeenkomst met dat van Princes Elisabeth. Van iets vroeger tijd is het werk van Mrs. BROWN. Men kende haar niet als knipster, totdat Joseph Jadeson haar ontdekte en over haar schreef in "The Antiquarian", Oct. 1931. Haar werk dateert uit de jaren 1785-1805. Ze was zeer productief en knipte de silhouetten van vele beroemdheden uit die tijd. De meeste ervan gingen naar de Amerikaanse verzamelaar John J. Cullen van Merchantville (N.J.). Deze verzamelaar bezat enige duizenden silhouetten, waaronder ook die van de beroemde historicus Edward Gibbon (geb. 1737 te Putney in Surey, opgevoed te Lausanne door een Herv. Prdikant te Lausanne, waar zijn vader hem heenzond omdat hij R.K. geworden was in zijn jonge jaren, overl. 1794 te Londen. Het is het enigste portret dat van hem bestaat. Haar werk is het beste te vergelijken met dat van Mrs. EDWARD BERTHAM. Het silhouet geeft Gibbon weer, staande in zijn volle lengte. Een copie ervan is gebruikt in 1837 voor zijn boek "Miscellaneous Works", toen

hier moet een stuk aan zijn en het portret.

We kunnen ons de tijd van Goethe niet voorstellen zonder het silhouet. JOHANN WOLFGANG VON GOETHE werd te Frankfort a.d. Main geboren 28 Augustus 1749 uit patricische ouders. Hij is een der grootste dichterlijke geniën die ooit geleefd heeft. Kort voor zijn heengaan in 1832 te Weimar, verscheen het tweede deel van de "Faust", een gedicht vol geheimzinnige allegoriën en zinspelingen op zijn eigen geestesleven. Over de werken van Goethe, vooral over de strekking van de "Faust" bestaat een uitgebreide litteratuur. En deze grote man was een liefhebber van de knipkunst, knipte zelfs ook. Hij maakte o.m. een album met silhouetten van persoonlijkheden van het hof voor Marianne von Willemer. Het silhouet van Charlotte von Stein met de buste van haar zoon Fritz in de hand wordt aan hem toegeschreven, evenals het silhouet van Schiller (Deutsche Schatzen und Scherenbilder, 34-35), maar het is ook mogelijk dat die vervaardigd zijn door Prof. L. J. F. HÖPFNER, een jeugdvriend van Goethe met een silhouetterstoel en verkleind met de "Storchschnabel". Goethe's silhouet moet op dezelfde wijze genomen zijn. Origineel is het silhouet van "Frau von Stein" zeer zeker. Ze is een echte modepop met haar kleding en frisuur van omstreeks 1774. Het origineel bevindt zich in de collectie van Lavater en is opgenomen in zijn boek. Een liefhebber van de knipkunst, het schimmen- en poppentheater was Goethe, toen hij allang van Lavaters ideeën teruggekomen was. Lavater zegt van Goethe's silhouet dat het van een man is die alles doet voor de liefde. Goethe heeft inderdaad veel lief gehad. Hij schreef op 20jarige leeftijd reeds een satire voor het marionettentheater en zijn "Faust" is ontleend aan het poppentheater, dat ten nauwste verband houdt met het schimmentheater en met de knipkunst.

In het begin dezer eeuw kwamen twee boekjes uit, de eerst in 1909 van Le Grünstein in Weenen "Silhouetten aus der Goethezeit" en in 1911 te Weimar delen van "Die Goethezeit in Silhouetten".

Tevens verschenen omstreeks 1780 in Duitsland drie handleidingen over

de knipkunst, n.l. te München, Leipzig en Frankfort a.d. Main. Toen had de silhouetterkunst in Duitsland stellig haar hoogtepunt bereikt. De schrijfster de Baron Schopenhauer noemt ook het jaar 1780 dat het silhouetteren in Dantsig in de mode was.

ADELE SCHOPENHAUER, hare dochter en zuster van de filosoof, knipte prachtige silhouetten. Een ervan staat afgebeeld op het omslag van "Deutsche Schatten und Scherenbilder", een juffertje met een hoog kapsel dat bezig is met een schaar met lange punten een silhouet te knippen. Goethe bewonderde haar zeer ze illustreerde ook gedichten van hem. Eerst in 1913 is van haar een silhouet tenboek uitgegeven. Ze leefde van 1797-1849.

CHRISTIANE LUISE DUTTENHOFER-HUMMEL knipte Goethe in Stuttgart in 1797, een niet grote man met een fors bovenlichaam. Ze had een voorkeur voor het knippen van bonte tegelvloeren. Knipsels van haar bevinden zich in het Schillermuseum te Weimar. Luise Duttenhofer, zo signeerde ze hare knipsels, is een dochter van een predikant. Ze is geboren in 1776 te Waiblingen in Württemberg. In 1804 trouwde ze met de etser C.F. Duttenhofer uit Stuttgart. Een tijdlang woonde het echtpaar in Rome, later woonde ze in Stuttgart tot haar dood in 1829. De Duttenhoffers verkeerden veel in kunstenaarskringen. Ze is een van de allerbeste knipsters van haar tijd. Men noemde ze een gevaarlijke familie, want "er sticht und sie schneidet". Hare knipsels zijn humoristisch, maar ook sarcastisch. In 1815 knipt ze een serie boeren, ieder met twee honden van Bebenhausen, in vroondienst van de Koning op een drijfjacht onder het motto "Sklaverei bleibr stets ein bitterer, bitterer Trank!" Als silhouettenknipster is ze onverbeterlijk. Vele Stuttgarter typen heeft ze vereeuwigd. Ze bewoog zich ook vooral op het gebied der Schwabische literatuurgeschiedenis. Eerst in 1909 verschenen afbeeldingen van knipsels van haar in "Westermanns Monatsheft" met bijschrift van G.E. Pazaurek. Ook de Engelse schrijver Mégron roemt haar werk zeer. Hij zegt dat ze de schaar hanteert op onnavolgbare wijze. Ze beschikt over

Van de silhouettenkunstenaars, die het silhouetteren als beroep uitoefenden willen we nog noemen, JACOB VON DÜHREN, Hamburg, BERNSTORFF, Hannover, de houtsnijder UNGER jun., Berlijn, WENDT uit Halle, F.C.X. STARCKE en FRIEDRICH ANTHING, die op zijn tochten een album aanlegde van beroemdheden die hij knipte en deze voorzag van eigenhandig geschreven bijschriften. Hij reisde de halve wereld door, knipte ook in Nederland (1).

Starcke knipte vooral familiegroepen. In het Museum van het Hertogelijk Huis in Gotha bevinden zich twee fraaie knipwerken van omstreeks 1780. Hertogin Charlotte van Gotha met hare kinderen August en Friedrich staande bij het grafmonument van haar oudste zoon Ernst en een familiegroep.

Verder worden nog genoemd VARNHAGEN VON ENSE, C.D. HENNING, en ANDREAS LEONARD MÜGLICH uit Neurenberg, ERNST VALENTINI uit DETMOLD, BERNARD RODE en G.J. BURMEISTER uit Berlijn, JOHANN GOTTLIEB SOLBRIG en JOHANN ADOLF OPITZ uit Dresden. De laatstgenoemde hield reeds tentoonstellingen van zijn werk.

THERESE HUBER, geb. HEYNE was een dochter van de beroemde philoloog Heyne uit Göttingen. Ze was redactrice van het invloedrijke Gothasche Morgenblad. Ze trouwde in 1784 met de rusteloze Johann Georg Forster, maar het huwelijk was niet gelukkig. In 1794 trouwde zij met L.F. Huber. Het was een harmonisch, maar zeer kort huwelijk. Beide waren ze berpemd. Zij schreef bijzonder mooie dagboeken. Goethe roemde haar niet alleen als schrijfster, maar ook als knipster (1764-1829).

I. Het werk van Anthing is zó zeldzaam geworden dat Prof. Schüddekopf het in het begin dezer eeuw opnieuw heeft uitgegeven.

Tot de ervaren silhouetknipsters behoort ook LUISE WALTHER VON BREITSCHWERT geb. 1833 te Stuttgart. Feitelijk staan de knippers en knipsters van die jaren reeds midden in de tijd der romantiek. Op geniale wijze knipte zij een serie Schwabische dichters. Voorstreefelijk is ook haar illustratiewerk. Om de dichter te verrassen illustreerde zij op geestige wijze Eduard Mörike's "Stuttgarter Hutzelmännlein" (1852). Dit werk is voor zover ik weet niet uitgegeven. Het bevindt zich in het Schillermuseum te Marbach a. d. Neckar. Silhouetten knipte ze vlug en zeker uit de vrije hand.

Tot dezelfde tijd behoort ook MORITZ VON SCHWIND, geb. 1804 te Weenen. Hij was een voortreffelijk schilder van het romantische en poëtische genre. Hij werkte vooral in München en in Karlsruhe. Vanaf 1853 hield hij zich vrijwel alleen bezig met het tekenen en knippen van fresco's. "Der Teufel und die Katze" is een satire op de tot schandalen leidende verhouding van Koning Lodewijk van Beieren tot de Spaanse danseres Lola Montez.

In zijn "Zukunftsmusik" ziet men grote en kleine katten over notenbalken klauteren. Dit werk is geestig en sarcastisch.

Naast hem moeten we dadelijk noemen Graaf FRANS POCCHI. Hij was een jolig heer een Münchener aristocraat van Italiaanse afkomst, hoveling aan het Hof van Maximiliaan II knipte en tekende hij bij voorkeur silhouetten voor kinderboeken. Een hartstochtelijk liefhebber was hij van het schimmenspel en van het poppentheater. Vele kunstenaars en kunstenaressen hadden daar een grote voorliefde voor. Ik meen wel dat hij er 41 stukken voor schreef. Daarom wordt hij wel eens spottend de "poppengraaf" genoemd. Jagers, honden, hazen, dansende beren, alles leeft. Om de compositie bekommerde hij zich niet veel. Hij zette alle figuren op een rijtje. Kostelijk vind ik de ~~knipsels~~ optocht van zijn eigen begrafenis ("Deutsche Schatten- und Scherenbilder" 14).

Ook CLEMENS BRENTANO knipte, sneed en vervaardigde figuren voor poppen- en schimmentheater. Hij was een broer van de beroemde BETTINA VON ARNIM-BRENTANO, waarover in een ander hoofdstuk.

ADOLF MENZEL, eveneens tot deze tijd behorende, was een beroemd schilder, die zich zelf heeft opgewerkt. Vooral zijn historiestukken trokken de aandacht. Dat hij ook een goed silhouettist was en een goed genreknipper weten de meeste mensen niet. Hij is in 1815 geboren te Breslau, gest. 1905 te Berlijn (...).

JOHANN AUGUST ECKERT (1807-1868), geb. te Gunnersdorf in Silezië, knipte reeds in zijn prille jeugd silhouetten. Hij was wever van beroep, maar werkte later op een fabriek van lakstempels. TEN SLOPTE WAS HIJ SLECHTS KNIPKUNSTENAAR, die zijn werk verkocht.

Men een stompe naald of schaar maakte hij strepen op de achterzij, om zijn genrestukjes meer reliëf te geven. *we hebben hier reeds de voorlopas van de later zeldzaam knipsels.*

En zo bevindt zich in mijn verzameling een ~~zwaar~~ silhouet van zwart papier geknipt, voorstellende een wilde varkensjacht. Op de reproductie komen de streepjes en stipjes die het geheel meer uitdrukking moeten geven, niet tot hun recht (...). Waarschijnlijk is dit ongetekend knipsel uit Duitsland afkomstig.

F. K. GEIGER knipte "Das Menschen Alter" met de dood in het midden, waaronder de woorden: "Der Todt folgt Allen Fleisch."

Dr. OTTO BÖHLER, een bewonderaar van muziek, vooral van die van Strauss, de walskoning, heeft vele silhouetten geknipt van bekende musici. Sommige waren zwart, maar ook wel opgemaakt en gekleurd.

Satiriek zijn de silhouetten van G. IMLAUER.

PAUL EMIL VALENTIN KONEWKA, geboren te Greifswald in 1840 was knipper van silhouetten en illustrator. Zijn vader was een Pool. Naar aanleiding van zijn illustraties van de Duitse uitgave van Falstaff en de Zomernachtsdroom, schreef een kunstcriticus dat geen der veelgeprezen meesters van zijn tijd hem evenaarde in het karakteriseren van mensen en dieren. Hij knipte reeds als kind van nog geen zes jaar. Zijn vader legde er een verzameling van aan. Zijn paarden- en hondentypen zijn onverbeterlijk. Men zegt dat hij helderziend was. Hij was dus mediamiek aangelegd. Hij knipte dames en heren op allerlei leeftijden in de kostumes van die tijd, studenten, geestelijken, handelaren, soldaten, politieagenten, paardekopers, werklui, zeelieden, vissers, kelners, dienstmeisjes enz. Hij was toen

as tien a twaalf jaar. De enkelvoudige proeven breidden zich al spoedig tot groepen en composities van verschillende aard. De natuur zelf was zijn armeester. Zijne dieren zijn van een treffende gelijkenis. Hij knipte jachttafelen, circustonelen, herders met schapen, een paardenmarkt, ja wat niet al? Wanneer zijn vader hem vertelde van de Poolse opstand, dan illustreerde hij deze verhalen uit zijn verbeelding. Hij knipte bijbelse verhalen, sprookjes, legenden. Bijzonder geslaagd en vol humor is het knipsel van een schoolmeester, zijn vrouw en acht kinderen, die bij de landsheer om verhoging van zijn tractement gaat vragen. Hij illustreerde "De Hut van Oom Tom" en ook Goethe's Faust. ~~MANZES~~ was er zelf verrukt van. Ik geloof dat Gretchen nooit schöner is afgebeeld.

In Berlijn, waar hij was om beeldhouwer te worden, verdiende hij de kost met knippen, en silhouetten in café's. Hij werd geen beeldhouwer en een poging om schilder te worden, mislukte eveneens. Hij bleef de KNIPKUNST GETROUW. Van zijn werk is veel bewaard gebleven. Hij is niet oud geworden, leefde van 1840-1871 ("Deutsche Schatten- und Scherenbilder "en" Profile Art. ").

Van de oudere Zwitserse silhouettisten moeten we noemen ~~J.L. AGASSE~~ J.L. AGASSE (1767-1849). Zijn dierenfiguren gelijken op die van Konewka. Bijzonder mooi is het gezicht onder de brug door te Genève ("Deutsche Schatten- und Scherenbilder" 6).

JEAN HUBER (1727-1768), ook uit Genève werd voor de uitvinder van de knipkunst gehouden en hij geloofde dat zelf ook, want hij had nooit eerder knipwerk gezien. Hij ~~waxxxxxxxxxxxxhagaxfda~~ begon met voor zijn kleine zoon te knippen, kreeg er plezier in en ging er mee door. Hij was schilder, behoorde tot een bejaafde familie, maar werd silhouettist. Hij was een vriend van Voltaire, die hij in allerlei houdingen knipte, b.v. lui liggende in een leuningstoel, een pantoffel balancerende op zijn grote teen. Ook knipte hij in wit papier Voltaire de Pegasus bestijgende (eig. Mad. de Sausure, Genève).

Een uitstekend knipper was ELIAS KERN-ISELIN uit Bazel (1753-1814). Hij behoorde tot een bekende Bazeler schrijversfamilie. Van hem is een collectie van 700 silhouetten bewaard gebleven en in het bezit van de fam. Prof. Dr. Ganz-Kern te Oberhofen a.h. Thunermeer, eerder te Bazel. Elias Kern Iselin had een zoon die gehuwd was met een de Crousaz (1795-1871). Dit echtpaar had zes kinderen. De jongste Eduard, geb. 1827 huwde 1855 met Sophie Werthemann. Hunne dochter, geh. met Prof. Dr. Paul Ganz erfde de collectie, die door hem geordend is. Prof. Ganz deelde me mee dat Elias Kern Iselin de knipkunst geleerd heeft van een onderwijzer uit de Elsass, die naar Bazel kwam om "onderricht in de knipkunst te geven, zodat zich verscheiden Bazelers in de knipkunst geoefend hebben.

Men heeft inderdaad KNIPSCHOLEN gehad. In 1840 was er b.v. nog een knipschool te Biel in Zwitserland.

Bekende beroepssilhouettisten in Engeland waren in de 18de eeuw JACKSON JOHN MIBERS uit ~~Leeds~~ Leeds en A. CHARLES uit Londen. In Frankrijk en ook in België heeft de knipkunst bijlange na niet de rol gespeeld als in Duitsland.

Het echte silhouet is zwart, maar enkele van de bovengenoemde knippers begonnen reeds met enkele strepen hunne silhouetten op te werken. Van het borstbeeld kwam men tot de gehele figuur, waarvoor reeds een grote zorgvuldigheid vereist wordt, vooral wat betreft de details, kleding, haardracht enz. Daarna knipte men er nog een interieur bij. Het is niet gemakkelijk het meubilair natuurgetrouw weer te geven.

Ten slotte ging men de silhouetten bewerken. Men bracht witte strepen aan in haar, kleding en versierselen. Nog later begon men knopen, befs of passementen in goud, grijs of zilver aan te brengen. Men gebruikte daarvoor soms gekleurd papier. Iemand die in Göttingen studeerde schrijft: "Als ich in 1856 nach Göttingen kam, war es in der Verbindung, in die ich eintrat noch Gesetz, dass jedes neue Mitglied binnen einer gewissen Frist eine SILHOUETTE von sich ausste machen lassen. Die wurden denn auch mehr oder weniger ähnlich mit Hilfe des Storchschnabels angefertigt. Aber schon während der Semester, die ich in Göttingen zubrachte, verschwand die Silhouette; sie wurden verdrängt durch die Photographie" (Johann Trojan, Vellhagen und Klasing's Monatshefte, 1891-92).

Velen van ons herinneren zich misschien nog wel de silhouetten van Duitse studenten, met "Kouleurbander" om pet en schouder. *Mémec komer we al in de Brodermazz J.*

In plaats van gekleurd papier gebruikte men soms zijde of een andere dunne stof. Wit papier legde men op zwarte of blauwe grond. Men trachtte perspectief aan te brengen door knipsels over elkaar te leggen. Ook bracht men reliëf aan en plaatste de ~~knipsels~~ onderdelen van het knipwerk aan op verschillende plaatsen. Ook de reeds genoemde VERBORGEN SILHOUETTEN vonden opgang. Men verstopte in de omtrekken ergens een witte of zwarte figuur. Dit ontsiert echter het schone schaduwbeeld, het kunstvolle knipsel en is een teken van verval. Niettemin werd in sommige gevallen de voorstelling iets levendig. Deze vormen van knipwerk willen we behandelen in hoofdstuk zes.

In de 19de eeuw verdwijnt de knipkunst meer en meer uit de hogere kringen.

Enkele silhouettisten die naam gemaakt hebben, waren "Frau von GENLIS, een bekend paedagoge, romanschrijfster en ook KNIPSTER.

ELISABETH MÜLLER-HEINTZE, geb. 1866 te Bordesholm in Holstein. Ze illustreerde vele sprookjeshoeken, maar werkte ook op bestelling, maakte doop-, verlovings-, huwelijks- en overlijdensknipsels met. De bedoeling van de opdrachtgever of geefster was natuurlijk deze gebeurtenissen in familie- en kennissenkring bekend te maken. Ze knipte ook zwartjes voor menu's en uitnodigingen. Deze gewoonte komt in ons land de laatste decennien ook steeds meer en meer in zwang. Ik zag een grote verzameling van deze zwartjes bij de familie Buitendijk Den Haag (Laan van Meerdervoort, 405).

Streng en satirisch zijn de silhouetten, gemaakt in de loopgraven 1914-1918 door WILHEM ECKSTEIN. Hij heeft reeds een andere kijk op de oorlog dan velen zijner tijdgenoten, ver van romantisch. Hij gebruikte ook gekleurd papier.

K. W. DIEFENBACH, geb. 1851 in Hadamar, overl. 1814 op Capri is vooral bekend geworden door zijn gevoelige fantasietjes en decoratieve friezen voor luxieuze kinderkamers. In zijne figuren is een rythmisch bewegen, is actie. Een leerling van hem was HUGO HÖPPENER, meer bekend onder de naam FIDES, die de meeste van ons zeker wel zullen kennen (Uitg. B. G. Teubner, Leipzig).

WILHEM ECKSTEIN X ERNST ENGERT, geb. 1892 in Yokohama (Japan) knipte sylhouetten en maakte houtsneden. Zijn werk is meer gestileerd dan dat van Diefenbach. Hij geeft rythme en beweging door felle lijnen. Sommige van de genoemde knippers gebruikte ook gekleurd papier. Werk van hem is te München uitgegeven in 1914.

MESSERSCHMITT maakte voor 1914 betrekkelijk eenvoudige sylhouetten voor kinderboeken. Geestig, vol humor zijn zijn toneeltjes van het Beierse platteland.

Knapp noemt in "D utsche Schatten- und Scherenbilder" nog:

WILHEM REPSHOLD, geb. 1885 te Hamburg, beeldhouwer en illustrator te Berlijn. Hij werkte veel voor tijdschriften en illustreerde o.m. de sprookjes van Andersen en Tyl Uilenspiegel, onderwerpen die zich uitstekend leken voor de knipkunst.

GERTRUD STAMM-HAGEMANN, geb. 1890 te Iserlohn, knipster en beeldhouwster te Gözingen (Baden) gaf een map met knipsels uit. Zij illustreerde de fabels van Lafontaine.

JOHANNA BECKMANN, geb. 1868 was lang werkzaam op een porceleinfabriek in Berlijn. Als kind begon ze reeds te knippen en vanaf 1905 illustreerde ze boeken en tijdschriftartikelen.

Van OTTO WIEDEMANN, kunstschilder, geb. 1869 te Greifswald bij Berlijn, zag ik uitstekende knipsels in "Daheim", "Über Land und Meer" en in "Velhagen und Klasings Monatsheft".

HEINRICH WOLFF, Prof. aan de Kunstacademie in Königsberg, geb. 1875 in Nimsch (Silezië), schreef veel over de knipkunst in het "Zeitschrift für bildende Kunst" maar ook in andere tijdschriften. Zelf knipte hij zeer decoratieve silhouetten, b.v. in het café "Kaiserskron", aldaar. Hier werkte hij samen met zijn leerlinge

MARIA LAHRS. Van hem verscheen "Erzählungen einer kleinen Schere". Het zijn 16 knipsels, ook knipte hij wandfriesen in de villa Heumann in Königsberg. *geb. 1879.*

MARIA LAHRS (illustreerde "Irische Elfenmärchen" zie "Die Woche", 1929, 42).

ELISABETH WOLFF-ZIMMERMANN, de vrouw van Prof. Wolff, was een uitstekend knipster. Ze is geboren in 1876 in Posen. Was ook schrijfster. Over de knipkunst schreef ze in verschillende tijdschriften.

HERMANN WIRTH, geb. 1877 in Labrador, was een bekend knipper, schilder en leeraar aan de kunstacademie te Königsberg.

GUSTAV ADOLF FRIEDRICHSON, geb. 1883 te Hamburg, later wonende te Dachau bij München sneed en knipte vooral wapens, versierde de schouwburg te Heilbronn a.d. Neckar. Zijn knipsels zijn zwart en wit, met gekleurde achtergrond.

WILHELM GROSZ, beeldhouwer te Berlijn, geb. 1883 te Schlawa (Pommeren) knipte bij voorkeur sprookjes.

CHARLOTTE NICKLASZ te Berlijn, geboren te Koningsberg 1889, was op vele tentoonstellingen vertegenwoordigd, schreef artikelen over de knipkunst in verschillende tijdschriften, die ze illustreerde met eigen werk. Ze knipte ook silhouetten voor het boek "Trotz Tod und Tränen" van Max Jungnickel (München 1915).

ERNST PENZOLDT te Cassel, geb. 1892 te Erlangen, beeldhouwer, knipte van stevig zwart papier, zonder voortekening allerlei humoristische zwarte figuren.

PRINS FREDERIK LEOPOLD VAN PRUISSEN, geb. 1895 was een bekend knipper.

Sommige ^{van de} bovengenoemde kunstenaars en kunstenaressen ontleende ik aan "Deutsche Schalter- und Scherenschnitten" van Martin Knapp.